

TÜRK ŞİİRİNDE RÜYA

Türkan YEŞİLYURT*

Özet

Divan edebiyatında “hâb-nâme” ve “vâkıa-nâme”ler vardır. Başlıca “hâb-nâme”ler arasında Veysi-i Alaşehri Üveys bin Mehmed’in Hâb-nâme-i Veysi’si, Kadiasker Abbas Efendizade Mehmed Haşmet’in Hâb-nâme-i Haşmet’i yer alır. XIX. yüzyılda “hâb-nâme”ler değişiklik geçirerek “rüyâ”lara dönüşmüştür. Rüya yazarları arasında Ziya Paşa, Yenişehirli Avni, Ali Suavi, Namık Kemal ve Mehmed Nâzım Bey sayılabilir. Balkan Harbi, yeni meşruti hükümetler, Ankara hükümeti, seçimler ve Atatürk hakkında görülmüş pek çok “rüyâ” bulunmaktadır. Uyku ve rüya şairlerin de belli başlı konularından biri olagelmıştır. Başta Recaizade Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret, Yahya Kemal, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Turgut Uyar olmak üzere birçok şair bu temayı şiirinde işlemiştir.

Anahtar Sözcükler: Hâb-nâme, Vâkıa-nâme, Rüya, Uyku.

Abstract

Dream In Turkish Poetry

We have got ‘hab-name’ and ‘vakia-name’ in divan literature. Among the chief ‘hab-name’s there are Veysi-i Alaşehri Üveys bin Mehmed’s Hab-name-i Veysi, Kadiasker Abbas Efendizade Mehmet Haşmet’s Hab-name-i Haşmet. In the 19th century hab-names shifted into ‘rüya(dream)’s. Among the authors of ‘dream’ we can count Ziya Paşa, Yenişehirli Avni, Ali Suavi, Namık Kemal and Mehmet Nazım bey. There are lots of ‘dream’ seen about The Balkans War, recent limited governments, government of Ankara, elections and Atatürk. Sleep and dream were also the leading subjects of the poets. Several poets, mainly Recaizade Mahmut Ekrem, Tevfik Fikret, Yahya Kemal, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ahmet Hamdi Tanpınar, Fazıl Hüsnü Dağlarca and Turgut Uyar worked up on this theme in their poems.

Key Words: “Hab-Name”, “Vakia-Name”, Dream, Sleep.

*Yrd. Doç. Dr., Tunceli Üniversitesi, turkanyes@gmail.com

Dünya edebiyatında olduğu gibi Türk edebiyatında da rüyalar sanatçılar için esin kaynağı olmuştur. Divan edebiyatında hâb-nâmeler rüya kitapları olarak önemli bir yer tutar. Aslında İslamiyetten önce de Türkler arasında rüyaya inanma ve rüyayı yorumlama yaygındır. *Türeyiş Destanı* ve *Oğuz Kağan Destanı*'nda Türkler için rüyanın önemi açıkça görülür. (Özgül: 6-7)

Kur'an-ı Kerim'de rüyanın önemi büyüktür. Hz. Yusuf'un gördüğü ve yorumladığı rüyalar gerçekleşir. İslamiyetin rüyaya değer vermesi tâbir-nâmelerin ve evliya rüyalarından oluşan vâkıa-nâmelerin artmasına yol açar. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde de rüyalar karşımıza çıkar. Divan edebiyatındaki hâb-nâme ve vâkıa-nâmeler Türk geleneğinin düşleriyle İslam uygarlığının istihâre ve rüya-yı sâdikalarının birleşmesinden meydana gelir. Başlıca hâb-nâmeler arasında Veysî-i Alaşehrî Üveys bin Mehmed'in *Hâbnâme-i Veysî*'si, Kadıasker Abbas Efendizâde Mehmed Haşmet'in *Hâbnâme-i Haşmet*'i yer alır.

XIX. yüzyılda hâb-nâmeler değişiklik geçirerek rüyalara dönüşür. Hâb-nâmelerde devletin yaşadığı belli başlı sorunlar dile getirilse de devletten, rejimden ve sultandan yana; Tanzimat'tan sonraki rüyalarda ise sultana karşı bir tavır vardır. Özellikle Sultan Abdülhamit döneminde (1876-1909) bu tip siyasi rüyalar ağırlık kazanır. Rüya yazarları arasında Ziya Paşa (1825-1880), Yenişehirli Avnî (1826-1883), Ali Suavi (1839-1878), Namık Kemal¹ (1840-1888) ve Mehmed Nâzım Bey (1840-1926) sayılabilir.

Metin Kayahan Özgül'ün *Türk Edebiyatında Siyâsî Rüyalar* adlı kitabında belirttiği gibi Abdülhamit döneminden sonra "Balkan Harbi, yeni meşrutî hükümetler, Ankara hükümeti, seçimler ve Atatürk hakkında görülmüş pek çok rûyâ vardır" (Özgül: 15-16). Bunlar arasında başta Ahmet Rasim (1864-1932)'in "Rûyâ-yı İntihab"ı, Yahya Kemal (1884-1958)'in "Çamlar Altında Musâhabe"si, Fazıl Ahmet (1884-1967)'in *Vükelâ-nâme*'si, Refik Halit (1888-1965)'in "Hulyâ Bu Ya..."sı, Ahmet Emin Yalman (1888-1972)'in *Gerçekleşen Rüya*'sı Orhan Seyfi (1890-1972)'nin "Kadınlara Dâir Bir Rûyâ"sı olmak üzere birçok rüya vardır.

Metin Kayahan Özgül, rüyaların edebiyatçılara devleti yönetenleri gizli ya da açık eleştirme olanağı sağladığını; yazarların eleştiriyi yaparken alegoriden, abartmadan ve gülünçleştirmeden yararlandığını; bu tür eserlerin edebiyat, siyaset ve düşünce tarihi açısından önem taşıdığını belirtir:

¹ Namık Kemal'in *Rüya*'sı hakkında şu kaynağa bakılabilir: (Parlatır, 1992: 31-37).

“Rûyâ yazarlarının metinleri dikkatle incelenince -gerçekten rûyâ görüp görmedikleri bir kenara- ferdi ben’lerinin, ferdi kimlik ve kişiliklerinin perspektifinden devletin başında bulunan veya bulunanların tenkidinin hedef alındığı hükmüne ulaşılır. Sanatkâr yönü ile tanıdığımız bâzı isimlerin siyâsî ve içtimâî ihtiraslarını edebî bir metin hâline getirmeleri oldukça özel bir tahkiyeli türe yol açmıştır. Muhâlifler, tepedekilere gizli, yarı açık veya bütünüyle açık tenkidler yönelirken allegoriden de, mübâlâğadan da, gülünç kılma imkânlarından da fazlaca istifâde ederler. Bu fiktif metinlerin hem edebiyat târihi, hem siyâsî târih, hem de fikir târihi açısından önemli olduğuna inanıyoruz (Özgül: 230).”

Şiirimizde ise rûya konusu daha çok uyku ve rûya bağlamında ele alınmıştır. Recaizade Mahmut Ekrem (1847-1914), Mehmet Rahmi Bey (1865-1924)’in şarkı formunda bestelediği ve Münir Nurettin Selçuk’un seslendirdiği, “Nâz u Niyâz” adlı şiirinde mahmur sevgilinin portresini çizer. Şair, sevgilisinin uykulu halini beğendiği için bu durumunun sürmesini ister:

“Süzüp süzüp de ey melek
O çeşm-i nîm-hâbını!
Neden ya rağbet etmemek,
Dağıtmağa sehâbını?
Gönül beğendi, sevdi pek,
Hitâbını, cevâbını.” (Ekrem, 1997: 253)

Şair, *Zemzeme*’deki “Nâz u Niyâz”da sevgilinin mahmur halde kalmasını isterken, on levhadan oluşan *Yâdigâr-ı Şebâb*’ın her bir levhasını şu beyitle bitirmiştir:

“Geçti rû’yâ gibi âh ol demler!
O güzel günler o hoş âlemler!” (Ekrem, 1997: 143)

Tevfik Fikret (1867-1915), “Ey Hâb” adlı şiirinde uykunun kendisi için “ateş girdabı” olmakla birlikte, belki tatlı bir rüyanın doğmasıyla, “ışık kaynağı”na dönüşebileceğini belirtir:

“Doğar, kim bilir belki bir tatlı rû’yâ,
Olur, kim bilir belki sihrinle peydâ
O girdâp-ı âteşte bir menba-ı nur!” (Fikret, 2001: 398)

Şair, “Hâb-ı Girizân” adlı şiirinde ise her şey uyuduğu halde kendi uykusunun kaçtığını, karanlık bir sabahın uğursuz doğuşunu beklediğini ifade eder. Burada dönemin siyasi durumuyla şairin ruh durumu arasında paralellik olduğu açıktır:

“Evet, her şey uyur, ey leyl-i mes’ûd;
Fakat ben bir ziyâ-yı ra’şe-dârın
Enîs-i hüznü, bî-ârâm ü bî-sûd,
Mü’ebbed beklerim bir subh-ı târın
Tulû-ı nahsini ümmîd içinde...
İçim bir medefen-i âmâl-i zinde!” (Fikret, 2001: 331)

Yahya Kemal (1884-1958)’in şiirlerinde sık geçen kelimelerden biri de rüya sözcüğüdür ve genellikle uyku sözcüğü ile birlikte bulunur. Şairde uyku daha çok sevgiliye kavuşma anına işaret eder. Bu, rüyadan başka bir şey değildir. Şair, “Gece” adlı şiirinde sevgilisiyle geçirdiği bir geceyi dile getirir:

“Gitmiş kaybolmuşuz uzakta,
Rü’yâ sona ermeden şafakta...” (Yahya Kemal, 1994: 47-48)

Yahya Kemal, “Akşam Musikisi” adlı şiirinde de uykuyu sevgiliye kavuşma anı olduğu için “rüya içinde rüya” olarak adlandırır:

“Gözlerden uzaklaşınca dünyâ
Bin bir geceden birinde gûyâ
Başlar rü’yâ içinde rü’yâ.” (Yahya Kemal, 1994: 50)

Şair, “Vuslat” adlı şiirinde ise uykuyu iki âşığın kavuştuğu an olarak gözler önüne serer:

“Bir uykuyu cânanla berâber uyuyanlar,
Ömrün bütün ikbâlini vuslatta duyanlar,
Bir hazzı tükenmez gece sanmakla zamânı,
Görmezler ufuklarda şafak söktüğü ânı.
Gördükleri rü’yâ, ezeli bahçedir aşka” (Yahya Kemal, 1950:

121)

Yahya Kemal’de uyku sözcüğü daha çok rüya sözcüğüyle birlikte kullanılmakta ve erotik çağrışımlar içermektedir.

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973)’in “Sonsuz Rüya” adlı şiirinde tasavvuf anlayışı göze çarpar. Tasavvufta bu dünya, bir rüyadan başka bir şey değildir; gerçek dünya ise ahirettir:

“Ezeli varlığa candan vurulan âşıklar,
Ses alır tâ ötesinden ebedî dünyânın.
Yerin altında devam etmesidir bence ölüm
Yerin üstünde görüp geçtiğimiz rüyanın.” (Çamlıbel, 1981: 235)

Ahmet Hamdi Tanpınar (1901-1962)'ın şiir anlayışı “rüya estetiği” düşüncesine dayanır. Tanpınar, “Antalyalı Genç Kıza Mektup”ta bu estetiği şöyle anlatır:

“Asıl estetiğim Valéry’yi tanıdıktan sonra teşekkül etti. (1928-1930 yıllarında.) Bu estetiği veya şiir anlayışını “rüya” kelimesi ve şuurlu çalışma fikirleri etrafında toplamak mümkündür. Yahut da musikî ve rüya. Valéry’nin “Veleve ki rüyalarını yazmak isteyen adam bile azami şekilde uyanık olmalıdır” cümlesini “en uyanık bir gayret ve çalışma ile dilde rüya halini kurmak” şeklinde değiştirin, benim şiir anlayışım çıkar (Tanpınar, 2000: 351).”

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın şiirlerinde gerçek, somut dünya değil; soyut bir dünya vardır. Tanpınar, “Uyku Sularında” adlı şiirinde “masal mağarası” imgesiyle rüya dünyasını anlatır:

“Çekilen son dalganın eteğinden
O masal mağarası açılır birden,
Yarım aydınlıkta tutuşur, parlar
Uyku sularında yüzen balıklar.” (Tanpınar, 1976: 50)

Şair, “Yağmur” adlı şiirinde de yaşamın kederinden uzaklaşmak için gerçek dünyadan rüya dünyasına geçmek gerektiğini düşünür. Gerçeklik boyutundan rüya boyutuna geçebilmenin yolu ise uykudur:

“Uyu! Gözlerinde renksiz bir perde,
Bir parça uzaklaş kederlerinden” (Tanpınar, 1950: 43)

Tanpınar, “Her Şey Yerli Yerinde” adlı şiirinde ise sevgilisinin “yüzünde bir tebessüm” ile gölgede uyduğunu dile getirir. Sevgilinin tebessüm içinde uyumasının nedeni ise “haz âleminde” olmasından kaynaklanır:

“Biliyorum gölgede senin uyduğunu
Bir deniz mağarası kadar kuytu ve serin
Hazların âleminde yumulmuş kirpiklerin
Yüzünde bir tebessüm bu ağır öğle sonu.” (Tanpınar, 1950: 38)

Tanpınar’ın şiirlerinde yalnız canlılar değil cansızlar da uyur: Şairin “Mavi, Maviydi Gök Yüzü” adlı şiirindeki “Ve uykusu çiçeklerin” (Tanpınar, 1950: 47) dizesinde çiçekler; “Kış Bahçesi” adlı şiirindeki “Güllerin çok derinlerde çalışan uykusu” (Tanpınar, 1950: 127) dizesinde güller; “Musul Akşamları” adlı şiirindeki “Son ziyalar iner uyuyan nehre” (Tanpınar, 1950: 120) dizesinde nehir uyumaktadır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca (1914-2008), ya “geçmiş güzel günler”i “hayal etmek” ya da “gelecek güzel günler”in “düşünü kurmak” için uyku hâline

yönelir. Şairin “Doğanın Beşiğinde” adlı şiirinde belirttiği gibi uyku başlar başlamaz “suyun daha güzelliği” yani hayal kurmanın güzelliği başlayacaktır:

“Uykum
başlar başlamaz
Suyun daha güzelliği
Başlar.” (Dağlarca, 1999: 264)

Dağlarca, “Gece Tadında” adlı şiirinde de uyku sayesinde, gerçek dünyanın darlığından düş dünyasının genişliğine geçtiğini ifade eder:

“Uyurdum
Gecelerini büyüttüm
dedi ki daha
Gözlerini ört daha.” (Dağlarca, 1999: 266)

Gecenin düş zamanı olması bakımından şair şiirin adını “gece tadında” koymuş olsa gerek. Burada da Dağlarca ile insana düş kurma olanakları sağlaması bakımından geceyi seven bir şair olan Ahmet Haşim arasındaki yakınlık ortaya çıkar.

Fazıl Hüsni Dağlarca için uyku her zaman olumlu bir duruma karşılık gelmez. Tasavvufta uyku ölümün kardeşidir. *Yunus Emre’de Olmak*’taki “Uyku Gömütlüğü” adlı şiirinde de şair, şiirin adından anlaşılacağı gibi, uykuyu ölümle özdeşleştirir:

“Ninniler biter bitmez
Son söz mermerin uyurlar

Sana benzerler bir daha
Ölü gözlerin uyurlar” (Dağlarca, 1999: 5)

Turgut Uyar (1927-1985)’ın “Kan Uyku” ve “Vakitsiz Uykular” adlı şiirinde karabasanla karşılaşırız. Şair, *Dünyanın En Güzeli Arabistanı* adlı kitabında yer alan “Kan Uyku” adlı şiirinde “öbürleri hep çirkin”, “terli karanlık”, “adını bilmediği şey”, “yarı çıplak utanmaz bir kadın resmi”, “esrar çeken iri yapılı adamlar” ifadeleriyle uykuda kendisini basan sıkıntılı ağırlığı, karabasanını anlatır:

“Bir biz ikimiz varız güzel öbürleri hep çirkin
Bir de bu terli karanlık
Sonra bir şey daha var mutlak ama adını bilmiyorum
Nereden başlasam sonunda o ışıkla karşılaşıyorum
Yarı çıplak utanmaz bir kadın resmini aydınlatıyor

Akşam oluyor ya bir türlü inanamıyorum
Oturmuşlar iri yapılı adamlar esrar çekiyorlar” (Uyar, 2002: 121)

Sigmund Freud, rüyaların asıl nedenini tatmin edilmeyen cinsel isteğe bağlar; temelinin ilk kez çocuklukta ve yaşam boyunca korunan yasaklanmış arzularla atıldığını iddia eder. Freud’a göre bu arzu bir güce ve yöne sahiptir, doyum arar; kısmen de olsa kişisel ve toplumsal olarak kabul edilebilecek bir maske benimseyerek, uzlaşmaya zorlar. Dil sürçmeleri, isterik ve saplantılı belirtiler, başkalarıyla olan ilişkilerde tekrarlanan davranışlar ve sanatsal ifadelere yansıyan etkiler Batı tipi burjuva ailesi içinde çocuk yetiştirme tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkar (Cohler, 1996: 204).

Turgut Uyar’ın “Kara Uyku” adlı şiirinde de özellikle “yarı çıplak utanmaz bir kadın resmi” Freud’un rüya görüşünü hatırlatır. Şair, *Kayayı Delen İncir*’deki “Vakitsiz Uykulardan” adlı şiirinde de “kara üstüne kara” sözüyle karabasanı çağrıştırır:

“vakitsiz uykulardan uyandır beni
kara üstüne kara gök üstüne gök” (Uyar, 2002: 553)

Divan edebiyatındaki hâb-nâme ve vâkıa-nâmeler XIX. yüzyılda değişiklik geçirerek rüyâlara dönüşür. Hâb-nâmelerde devletin yaşadığı belli başlı sorunlar dile getirilse de rejimden yana; Tanzimat’tan sonraki rüyâlarda ise rejime karşı bir tavır söz konusudur. Başta Ziya Paşa, Yenişehirli Avni, Ali Suavi, Namık Kemal ve Mehmet Nâzım Bey olmak üzere birçok yazar rüyalarında yönetimi eleştirmiştir. Balkan Harbi, yeni meşrutî hükümetler, Ankara hükümeti, seçimler ve Atatürk hakkında görülmüş pek çok rüyâ bulunmaktadır. Bu rüya yazarları arasında Ahmet Rasim, Yahya Kemal, Fazıl Ahmet, Refik Halit, Ahmet Emin Yalman ve Orhan Seyfi sayılabilir. Uyku ve dolayısıyla rüya şairlerin de belli başlı konularından biri olagelmiştir. Recaizade Mahmut Ekrem sevgilinin uykulu haline hayrandır. Tevfik Fikret uykusuzluktan yakınıdır. Yahya Kemal’de uyku zamanı sevgiliye kavuşma anıdır. Faruk Nafiz Çamlıbel’e göre bu dünya bir rüyadan ibarettir. Ahmet Hamdi Tanpınar’ın şiir anlayışı “rüya estetiği”ne dayanır. Fazıl Hüsnü Dağlarca’da uyku, hem geçmiş hem de gelecek güzel günlerin hayal edildiği yerdir. Ne var ki uyku aynı zamanda ölümü çağrıştırır. Turgut Uyar’da ise uyku karabasan demektir.

KAYNAKÇA

- COHLER, Bertram J. (2008). “Arzu, Çatışma ve Farkındalık: Freud ve ‘Rüya Kitabı’ Sorunu”. *Psikolojik, Kültürel ve Dini Boyutlarıyla Rüyalar*, (Haz. Kelly Bulkeley). (Çev. Dilek Cenkçiler), Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- ÇAMLIBEL, Faruk Nafiz. (1981). *Han Duvarları*, İstanbul: Atlas Kitabevi.
- DAĞLARCA, Fazıl Hüsnü. (1999). *Haydi II*, İstanbul: Doğan Kitap.
- DAĞLARCA, Fazıl Hüsnü. (1999). *Nötron Bombası-Çıplak-Uzun İkinci-Yunus Emre’de Olmak*. İstanbul: Doğan Kitap.
- EKREM, Rezaîzade M. (1997). *Bütün Eserleri II*, (Haz. İsmail Parlatur, Nurullah Çetin, Hakan Sazyek). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- FİKRET, Tefik. (2001). *Bütün Şiirleri*, (Haz. İsmail Parlatur, Nurullah Çetin). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HAŞİM, Ahmet. (1983). *Bütün Şiirleri*. (Der. Asım Bezirci). İstanbul: Can Yayınları.
- ÖZGÜL, Metin Kayahan. *Türk Edebiyatında Siyâsî Rûyâlar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi. (2000). *Yaşadığım Gibi*. (Haz. Birol Emil). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi. (1976). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- UYAR, Turgut. (2002). *Büyük Saat (Bütün Şiirleri)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- YAHYA KEMAL. (1994). *Kendi Gök Kubbemiz*. İstanbul: MEB Yayınları.